

מפגש מס' 21

דף למנחה

ספר דברים כ"ח-ל"ב

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע

פרק כ"ח - הברכות והקללות

פרק כ"ט - חיזוק לדברי הברית.

פרק ל' - פרשת התשובה.

פרק לא' - מינוי יהושע, מצוות הקהל וכתובת ה"תורה".

פרק לב' - שירת האזינו.

לימוד מעמיק

לקראת סיום ספר דברים

בתחילתו של ספר דברים שאלנו את עצמנו כיצד מנהיג אמור להיפרד מקבוצה, כדי שהקבוצה תמשיך הלאה ולא תתפרק. ראינו שמה שבוחר להיפרד מעם ישראל בסדרת נאומים, שכולם יחד מובילים אל הנאום האחרון - נאום הברית, הנכרתת עם ישראל בערבות מואב, ערב כניסתם לארץ, רגע לפני פטירתו של משה.

כעת אנו מגיעים לפרקים האחרונים של ספר דברים, פרקי הברית והפרידה ממשה.

נעקוב אחר שתי החטיבות האחרונות של ספר דברים, ונראה מה היא האמירה האחרונה של משה לעם ישראל לפני מותו.

חלק א': ברית, חששות ואזהרות

הפרקים האחרונים של ספר דברים כוללים שני חלקים: החלק הראשון (פרקים כ"ז-ל') הברית בערבות מואב והחלק השני (פרקים ל"א-ל"ד) מוקדש לפרידה ממשה.

חלק גדול מן הפרקים הללו עוסקים בחששות של משה לקראת הכניסה לארץ. החששות אמנם ליוו את נאומו של משה לאורך כל ספר דברים, אבל בחלק האחרון שלו החששות הופכים למציאותיים לאור דברי ה' למשה:

דברים ל"א, טז-יח: ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרב ויעזבני והפר את בריתי אשר כרתתי אתו. וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתני פני מהם והיה לאכל ומצאנהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על פי איך אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה בי פנה אל אלהים אחרים.

לראשונה בתורה משה מקבל נבואה מה' מה עתיד לקרות לעם ישראל אחרי שהוא ימות. הנבואה שה' מעביר למשה מאוד קשה לעיכול. חשבו על משה שמתחילת הנאום רק מנסה להילחם בעבודה הזרה והשפעותיה, מזהיר את העם, ומרצה על חשיבות שמירת המצוות - וכעת, רגע לפני שהוא נפרד מהעם - הוא שומע מה' נבואה פסימית על העתיד של עם ישראל. מעבר לכך משה גם שומע שה' יעזוב את העם: "והסתרתני פני מהם" - ה' יתעלם מעם ישראל, ויתן לאויבים לפרוע בו. נדמה כי מדובר באחת הנבואות הקשות ביותר הקיימות בתורה ואולי אפילו במקרא בכלל.

כפי שעולה מהמשך הפרק, הפתרון שמציע ה' הוא לזכור את שירת האזינו:

דברים ל"א, כא: וְהָיָה כִּי תִמְצָאן אֶת־רְעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לֵאמֹר כִּי לֹא תִשְׁכַּח מִפִּי זִרְעוֹ כִּי יִדְעָתִי אֶת יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֲשָׂה הַיּוֹם בְּטָרְס אֲבִיאָנוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי.

על השאלה כיצד השירה תעזור לשמר את הברית שבין ה' ועם ישראל ועל תפקידה של שירת האזינו ראו [במאמרו של ד"ר מרדכי סבתו](#).

למעשה הקטע הזה שלפני שירת האזינו הוא השיא בעניין החששות בספר דברים. בפרקים האחרונים של ספר דברים משה מזכיר שוב ושוב את הברית והחשיבות בשמירתה:

נאום הברית מתחיל בפרק כ"ז, שם מצווה משה את בני ישראל להקים אבנים לאחר כניסתם לארץ, ולכתוב עליהן את דברי התורה, להקים מזבח לה', ולעשות את מעמד הברכה והקללה בהר גריזים ובהר עיבל. לאחר מכן ישנה רשימת "ארורים", אשר מסתיימת ב"ארוז אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם" (כו).

בפרק כ"ח מופיעות הברכות שעם ישראל יקבל "אם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתָיו" (א-יד), ולעומתן הקללות הרבות שעם ישראל יקבל "אם לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ" (טו-סח)

הפרק מסתיים בהצהרה ש"אֱלֹהֵי דְבָרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה לְכַרֵּת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְבַּד הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אֲתָם בְּחֹרֵב" (סט). כלומר: הברית הנכרתת עם ישראל בערבות מואב כוללת בעיקר ברכות וקללות.

בפרק כ"ט מחזק משה את דברי הברית. הוא מצהיר שכל עם ישראל ניצב בברית, מדגיש את המחויבות של עם ישראל כלפי שמירת הברית, ומבהיר מה יקרה למי שלא יעמוד בברית.

בפרק ל' ממשיך משה לחזק את הברית באמירה שבעתיד עם ישראל ישוב אל ה' וה' ישיב את ישראל לארץ. בנוסף לכך משה חוזר ומדגיש את חשיבות קיום הברית ומסיים: "הַעֲדַתִּי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת הַשְּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמָּוֹת נִתְּתִי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבְחַרְתָּ בְּחַיִּים לְמַעַן תַּחֲיֶה אֶתְּךָ וְזָרַעְךָ" (יט).
בכך מסתיים נאום הברית.

בפרק ל"א משה נפרד מעם ישראל וממנה את יהושע למנהיג אחריו, מחזק את העם לקראת כיבוש הארץ, ומצווה עליהם לקרוא את התורה בכל שנה במעמד הקהל, כדי לחזק את קיום התורה.

בפרק ל"ב, בעקבות הנבואה הקשה בפרק ל"א על כך שהעם יחטא (כפי שהבאנו למעלה), מופיעה שירת האזינו, העוסקת ביחסים בין ה' לישראל, ומתארת את בגידת ישראל בה'. תוכלו לקרוא את [הפירוש של הרב ד"ר יואל בן נון על שירת האזינו](#).

אם כן, רוב הפרקים של סיום ספר דברים עוסקים באזהרות חוזרות ונשנות לשמור את הברית עם ה', והאווירה הכללית היא של חשש גדול מאד שעם ישראל ישחית את דרכו לאחר מות משה ולאחר הכניסה לארץ. וכפי שראינו בפרק ל"א זה אפילו נאמר כידיעה ברורה שהעם ישחית אחרי מות משה.

שאלה לדיון

מדוע יש צורך בכל כך הרבה אזהרות? ממה נובע החשש הגדול? אילו שינויים יהיו אחרי הכניסה לארץ, וכיצד הם עלולים לגרום לעזיבת הברית? האם החששות שמוזכרים כאן אכן התרחשו בסופו של דבר? מדוע בתקופת יהושע המצב נראה טוב ואילו בספר שופטים המצב הפוך לגמרי?

הפרידה של משה מעם ישראל מלווה בחשש גדול.

- החשש נובע קודם כל מהמציאות שרואה משה בעיניו. בארבעים השנה שהוא מנהיג את העם הוא הספיק לחוות הרבה קשיים, תלונות וחטאים, ולכן ברור לו שתופעה זו תמשיך גם לאחר מותו.

- בתקופת המדבר הקשר בין ה' לעם ישראל היה מאד ברור ונוכח, הן בגלל דמותו המיוחדת של משה, אשר דרגת נבואתו היתה גבוהה מאד, והן בגלל הנסים הרבים שנעשו לעם ישראל בתקופה זו. אולם, מה יקרה כאשר הקשר עם ה' יהיה מרוחק יותר? האם עם ישראל יוכל להמשיך להאמין בה' ולשמור את מצוותיו גם כאשר אין נבואה ברורה? וכאשר אין נסים והתגלות שכינה יומיומית?
- חשש נוסף הוא בגלל התרבות האלילית שהייתה מאד חזקה אצל עמי כנען. ישנו חשש גדול שבארץ ישראל עם ישראל יכיר את התרבות האלילית וימשך אחריה.
- בנוסף לכך, השפע הכלכלי שיהיה לעם ישראל בארץ ישראל עלול לגרום להם לשכוח את התלות שלהם בה'.

חלק ב': ההתמודדות עם החשש - התשובה

אם כן, כל מציאות חיו של עם ישראל עומדת להשתנות עם מותו של משה ועם הכניסה לארץ, והשינוי מלווה בחשש גדול. לאורך ספר דברים משה הציג שההתמודדות הטובה ביותר עם החששות האלה היא שמירת המצוות ושמיעה בקול ה'. מי ששומע בקול ה' ומקיים את המצוות - יישמר מכל פגע רע. זו גם הסיבה שנאום המצוות תופס את החלק המרכזי בספר דברים.

אך כפי שעולה מסוף הספר, נדמה שהאזהרה לשמור את המצוות, לא מספיקה. ה' מצווה על השמעת השירה לעם ישראל, והיא גם תעזור להתמודדות עם המצב השונה שהעם עומד להתמודד איתו עם כניסתו לארץ.

בנוסף לכך, משה מוסיף בנאומו חידוש חשוב ומהותי: התשובה, המופיעה בפרק ל'.

כחלק מברית ערבות מואב משה פונה לעם ישראל ואומר להם שניתן לשוב בתשובה. מדובר במושג חדש, שלא הופיע בתורה עד ספר דברים (על אף שמושג התשובה הוא חלק מרכזי בכל הנוגע לחטא ועונש). בספר דברים הוא מופיע בצורה מצומצמת ולא מספיק ברורה רק בפרק ד (כט-ל). ואילו בפרק ל' ניתן למושג התשובה מקום חשוב ביותר.

עד לשלב הזה התורה הציגה שה' לא יפר את הברית עם ישראל, ולכן גם כאשר עם ישראל יעזוב את ה' ויפר את בריתו, ה' יזכור את הברית ויושיע את ישראל, כך למשל עולה מסוף ספר ויקרא:

ויקרא כ"ו, מד: וְאִם גַּם זֹאת בְּהִיּוֹתֶם בְּאֶרֶץ אֲרִיִּים לֹא מֵאֲסִתִּים וְלֹא גְעֻלֹתִים לְכַלְתֶּם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אֲתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵי־הֶם.

ספר ויקרא כלל לא מזכיר את עקרון התשובה, והתקווה שיש לעם ישראל לאחר העונש שהוא קיבל מה' הוא שה' יגאל אותו בזכות הברית, למרות שלא מגיע להם. תפיסת הגאולה של ספר ויקרא וספר דברים בהקשר הזה שונה בתכלית. ספר ויקרא רואה בזכירת הברית ע"י ה' הגורם היחיד להנעת הגאולה ואילו ספר דברים מעמיד עקרון חדש: עקרון התשובה. שיבה של עם ישראל אל ה' יכולה לקרב את הגאולה.

אברבנאל היטיב לנסח ולהדגיש את החשיבות של פרשת התשובה:

אברבנאל דברים ל': הפרשה הזאת עתידה לבא. כי לא נתקיימו יעודיה לא בבית ראשון ולא בבית שני והיא כלל נחמתנו ותקותנו והיא תרופה כללית לכל צרותינו ולמהיותה יסוד התורה כלה ופנתה. ראה אחרי הברית והאלות אשר זכר לישראל שלא יתיאשו בלבם לאמר שאחרי חטאם אל האלהים תכזב תוחלתם. ומי הוא זה אשר לא יחטא ואנה יוליך את חרפתו ופה יעשה כי יקום אל להענישו בכל אלות הברית. לזה הודיעם כי יש להם גם אחרי החטא תקון ותרופה יצילם ממות הקללות וענשם והוא התשובה.

אברבנאל מדגיש את חשיבותה של מצוות התשובה כנחמה ותרופה לכל הצרות של עם ישראל. דבריו של האברבנאל הם עקרוניים ומהותיים לעניין מצוות התשובה. ספר דברים, בשונה מספר ויקרא, אומר שהגאולה של עם ישראל תתרחש כשעם ישראל יחזרו בתשובה לפני ה' וישובו אליו. כפי שעולה מפרשת התשובה עצמה, השיבה היא הדדית:

דברים ל', ב-ג: וְשָׁבַת עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וּשְׁמַעְתָּ בְּקוֹל כָּל אֲשֶׁר אֲנֹכִי מֵצַוְךָ הַיּוֹם וּבִנִּיךָ בְּכֹל לְבַבְךָ וּבְכֹל נַפְשְׁךָ. וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שָׁבוֹתֶיךָ וְדַחַמְךָ וְשָׁב וּקְבַצְךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפִּיעְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה.

ה' ישוב אל עם ישראל לאחר שעם ישראל ישוב אל ה'. התשובה היא זו שתגרום ותעורר את הגאולה. הברית הנצחית של ה' ועם ישראל במקומה עומדת, ובכל מקרה תהיה גאולה בזכות הברית. אך גאולה כזו, שבה מתוך יחסים לא-תקינים בין ישראל לה', תהיה קשה וכואבת, כפי שמתאר הנביא יחזקאל:

יחזקאל כ', לג-לח: חֵי אֲנִי נְאֻם אֲדֹנָי ה' אִם לֹא בִיד חֲזָקָה וּבְזֹרֵעַ נְטוּיָה וּבְחֶמֶה שְׁפוּכָה אֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם. לֹד וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים וּקְבַצְתִּי אֶתְכֶם מִן הָאָרְצוֹת אֲשֶׁר נְפִיצְתֶם בָּם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרֵעַ נְטוּיָה וּבְחֶמֶה שְׁפוּכָה. לֹה וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל מְדִבְרַת הָעַמִּים וְנִשְׁפָּטְתִי אֶתְכֶם שָׁם פְּנִים אֶל פְּנִים. לֹו כְּאֲשֶׁר נִשְׁפָּטְתִי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם בְּמִדְבַר אֶרֶץ מִצְרַיִם כִּן אֲשַׁפֵּט אֶתְכֶם נְאֻם אֲדֹנָי ה'. לֹו וְהִעֲבַרְתִּי אֶתְכֶם תַּחַת הַשֶּׁבֶט וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם בְּמִסְרַת הַבְּרִית. לֹח וּבְרֹותִי מִמֶּסֶד הַמְדָּדִים וְהַפּוֹשְׁעִים בִּי מֵאֶרֶץ מִגּוּרֵיהֶם אוֹצִיא אוֹתָם וְאֶל אֲדַמַּת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבֹוא וַיִּדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה'.

ספר דברים מחדש אפשרות נוספת - אפשרות התשובה: ישנה אפשרות לתקן את מעשינו, לשוב אל ה', וכך לקרב את הגאולה של עם ישראל, ולהפוך אותה לגאולה מתוך אהבה וקרבה.

מכיוון שהברית בין ה' לישראל היא ברית נצחית, שאיננה ניתנת להפרה, יש לה שלוש תוצאות:

א. כשעם ישראל חוטא הוא נענש קשות (בכל הקללות הנזכרות בפרק כ"ח).

ב. ה' לעולם לא עוזב את ישראל, גם אם הם מפריים את הברית, ולכן בכל מקרה תהיה גאולה (כפי שעולה למשל בספר ויקרא)

ג. ישנה אפשרות (ואף חובה) לחזור בתשובה. התשובה מאפשרת את שיקום היחסים בין ה' לישראל.

חלק ג': ברכות משה

כפי שראינו, ספר דברים מסתיים בצורה פסימית, עם חשש גדול מפני העתיד. אך דווקא בפרק האחרון לפני סיום הספר, בפרק ל"ג, מוצגת האפשרות ההפוכה: ברכות משה לשבטים. רוב הברכות עוסקות בשפע ובפירון האדמה של השבטים, וחלקן מזכירות מאוד את הברכות שבפרק כ"ח. כך עולה שדווקא לקראת הסיום והפרידה משה מצייר מציאות אידיאלית בה העם יעבדו את ה', ישמרו את המצוות ולכן יזכו גם לברכה.

לסיום זה בדברי הברכה ישנה חשיבות פסיכולוגית ועניינית. משה בוודאי לא רצה להפרד מעם ישראל באזהרות, קללות וחששות, אלא בברכה ותפילה על טובתם של ישראל. מבחינתם של ישראל ישנה חשיבות לעידוד הבא בברכת משה לאחר דברי התוכחה. יפה מתואר הצורך הזה במדרש אגדה (מקורו בתנחומא ניצבים) שהביא רש"י בראש פרשת ניצבים (כ"ט, יב):

רש"י דברים כ"ט, יב: למה נסמכה פרשת אתם ניצבים לקללות? לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתיים... הוריקו פניהם ואמרו: מי יוכל לעמוד באלו? התחיל משה לפייסם 'אתם ניצבים היום...' הרי אתם קיימים לפניו היום, כיום הזה... כך עתיד להאיר לכם...

ר"י אברנאל אמר דבר דומה גם ביחס לפרשתנו:

אברנאל דברים ל"ג, ג: לפי שראה (=משה רבנו) שיעוד העונשים הנה הוא מועיל מצד, ומזיק מצד... ולפי שאדון הנביאים הרבה להוכיח את ישראל ולייעדם בצרות רבות ורעות בפרשת והיה כי תבוא ופרשת ניצבים ובשירת האזינו, הנה בעבור זה שלא יתייאשו ראה לדבר על לבם ולנחמם ולברכם עתה, באופן שתהיה שמאל דוחה וימין מקרבת.

אלא שלברכת משה יש גם ערך עקרוני חשוב ביותר: שירת האזינו (וכל האמירות הקשות שלפניה) אינה מתכוונת לומר שהמתואר בה חייב להתרחש אלא שהתרחשות זו אפשרית.

ברכת משה, וכן פרשת הברכות ופרשת התשובה (שהשתלבו בקטע הקודם בו תוארו החששות והאזהרות), מתארות את האופציה ההפוכה בתכלית ביחס לאותה תקופת זמן. השאלה כיצד תיראה תקופת ישיבתם של ישראל בארצם - האם כמתואר בשירת האזינו או שמא כמתואר בברכת משה - תלויה ועומדת. ישראל הם שיקבעו דבר זה במעשיהם.

להרחבה: [ראו במאמרו של הרב סמט](#)

סיכום

סיום ספר דברים כולל בעיקר אזהרות וחששות מפני העתיד הקרוב, בו משה לא ילווה את העם. האזהרות הרבות, לצד מצוות זיכרון הברית ואפשרות השיבה אל ה' מחזקות את הברית.

שתי אפשרויות עומדות בפני עם ישראל עם כניסתם לארץ: עזיבת ה' והפרת הברית, אשר תגרור בעקבותיה קללות וצרות רבות; או שמירת הברית וקיום המצוות, אשר תגרור בעקבותיה שפע טוב מאת ה'. הבחירה בידיהם של ישראל, וה' מקווה ומצפה שיבחרו נכון: "ובחרת בחיים".

להרחבה

[מאמר של הרב יאיר קאהן - וקם העם הזה](#)
[מאמר של הרב ד"ר אליעזר חדד - התורה והשירה](#)
[מאמר של הרב יהודה ראק - פרשת התשובה](#)
[מאמר של הרב ד"ר תמיר גרנות - וענתה השירה הזאת לפניו לעד](#)
[מאמר של פרופ' יונתן גרוסמן - תורה, שירה וגאולתם של ישראל](#)

הקדמה לקראת השבוע הבא

שבוע הבא נקרא על מות משה ונתחיל ללמוד את ספר יהושע.